

Gıda Kodekslerinin Tarım ve Gıda Ürünleri Dış Ticareti Bakımından İncelenmesi

Sinan DURU^{1*}, Aykut GÜL², Seyit HAYRAN²

ÖZET: Gıda insanlığın yaşamanın sürdürmesi için enerji sağlayan ve tüketimi zorunlu bir maddedir. 1994 yılında Dünya Ticaret Örgütü'nün (WTO) kurulmasıyla tarım ve gıda ürünleri dış ticaretinde tarife engellerinin azaltılması, teknik ve düzenleyici engellerin artırılması kararı alınmış ve gıda kodeks standartlarının önemi artmıştır. Gıda kodekslerinin zorunlu hale getirilmesi ve bilimsel geçerliliğe dayalı olarak güncellenmesi ihracat gelirlerinin büyük bir kısmı tarım ve gıda ürünleri olan az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri olumsuz yönde etkilemiş, gelişmiş ülkelerin payını artırmıştır. Bu çalışmada gıda kodekslerinin dünyada ve ülkemizde gelişimi, WTO'nun kurulmasıyla uygulanmaya başlanan Sağlık ve Bitki Sağlığı (SPS) ve Ticarete Teknik Engeller (TBT) Anlaşmalarının uluslararası tarım ve gıda ürünleri dış ticaretinde etkileri incelenmiş ve bu gelişmeler ışığında Türkiye'nin tarım ve gıda ürünleri dış ticaretinde rekabet gücünün ve payını artırması için öneriler getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dış ticaret, Dünya Ticaret Örgütü, gıda kodeksi, Türkiye

Evaluation of Food Codex in Terms of Agriculture and Food Products Foreign Trade

ABSTRACT: Food is compulsory material that provides energy for the maintenance of human life. With the establishment World Trade Organization in 1994, the decision to reduce tariff barriers, increase technical and regulatory barriers in foreign trade of agricultural and food products was taken and the importance of food codex standards increased. The necessity of making food codexs and updating based on scientific validity a large part of the export revenues was agricultural and food products negative affect to underdeveloped and developing countries, increased share of developed countries. In this study the development of food codex in the world and Turkey has been revealed and the effects of The WTO Agreement on the Application of Sanitary and Photosanitary Measures (SPS) and The Agreement on Technical Barriers to Trade (TBT) which were initiated by the establishment of the WTO have been investigated and these developments have been proposed as solutions to increase the competitive power and share of Turkey's agricultural and food product foreign trade.

Key Words: Foreign Trade, World Trade Organization, Food Codex, Republic of Turkey

¹ Sinan DURU (Orcid ID: 0000-0003-1126-5752), T.C. Ticaret Bakanlığı, Güney Anadolu Bölge Müdürlüğü, Mersin

² Aykut GÜL (Orcid ID: 0000-0002-8708-8433), Çukurova Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, Adana

² Seyit HAYRAN (Orcid ID: 0000-0002-0223-8034), Çukurova Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, Adana

*Sorumlu Yazar: Sinan DURU, e-mail: s.duru85@hotmail.com

GİRİŞ

Kodeks, köken olarak latince ve tıp literatüründe geçen bir kelime olup Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlüğünde “tedavi edici etkisi kesin olarak kabul edilen ilaçların özellikleriyle ilgili resmi kuruluş tarafından onaylı başvuru kaynağı olarak” geçmektedir (Anonim, 2018a). Codex Alimentarius ise gıda kanunu veya gıda kodu anlamına gelmekte olup, tüketiciler ve üreticiler tarafından gıda endüstrisinde sıklıkla kullanılan bir kelimedir (Randell and Whitehead, 1997).

Gıda kodeksleri, merkezi Roma’da bulunan Birleşmiş Milletlere bağlı kuruluşlar olan Dünya Gıda Örgütü (FAO) ve Dünya Sağlık Teşkilatı’nın (WHO) 1963 yılında ortaklaşa oluşturdukları Gıda Kodeks Komisyonu (Codex Alimentarius Comission) tarafından düzenlenmektedir. Gıda Kodeks Komisyonunun kurulması, FAO’nun 1961 yılındaki on birinci toplantısı ile WHO’nun 1963 yılındaki on altıncı toplantısında kararlaştırılmıştır (Ravi, 2008). Komisyon, gıda kodekslerini Dünya Ticaret Örgütü (WTO) kuralları altında tarım ve gıda ürünlerinin uluslararası ticarete küresel güvenlik standartlarını sağlamak ve tüketici sağlığını korumak amacıyla belirlemektedir (Millstone and Zwanenberg, 2002).

Gıda kodekslerinin hazırlanmasında yetkili olan CAC (Codex Alimentarius Commission), yatay, dikey ve bölgesel olmak üzere 20 ayrı komiteden oluşmaktadır. Dikey komiteler süt ve süt ürünleri, işlenmiş sebze ve meyve, hububat gibi ürünler için standartlar oluştururken, yatay komiteler ise etiketleme, hijyen, pestisit kalıntıları, gıda katkı ve bozulmaları, kodeks genel prensipleri için çözüm yolları oluşturmaktadır (Lupien, 2000). Komite toplantıları bilimsel ve uzman kişilerin teknik odaklı bilgilerine dayalı öneriler doğrultusunda çalışmaktadır (George, 2018). Komiteler dışında JMPR (Pestisit Kalıntısı Uzmanlar), JECFA (Gıda Katkı Maddeleri Uzmanlar Kurulu),

JEMRA (Mikrobiyolojik Risk Değerlendirilmesi Uzmanlar Kurulu) ve JEMNU (Özel Beslenme Amaçlı Gıdalar Uzmanlar Kurulu) olmak üzere 4 ayrı uzmanlar kurulu bulunmaktadır (Anonim, 2018b).

Gıda kodekslerinin hazırlanması normal şartlarda 8 adımda veya komisyonun 2/3 oy çokluğu kararına göre hızlandırılmış şekliyle 5 aşamadan oluşmaktadır. Taslak metinlerin hükümetlere veya uluslararası kuruluşlara gönderilmesi için en az 2 adımın oluşması gerekmekte olup, bu aşamadan sonra kurum veya üye ülkelerin görevlendirdiği uzmanlar çözüm önerilerinin tartışılması amacıyla toplanmaktadır (Slorach, 2006). Beşinci basamakta komisyonun ara görünüşü alınıp son basamakta komisyon onaylayarak standart son halini almaktadır (Anonim, 2018b).

Gıda Kodeksi Komisyonu’na bir başkan ve 3 başkan yardımcısı 3 yıllık dönem için seçilmekte olup, komisyon ve yardımcı organların desteklenmesi için 6 profesyonel ve 7 destek personeli bulunmaktadır (Ravi, 2008). Türkiye’nin de kurucu üye olduğu ve 45 ülkenin kuruluşunda yer aldığı komisyona günümüzde 187 ülke ve organizasyon olarak Avrupa Birliği (AB) üyedir. Üye ülkeler belirlenen standartları uygulama ve denetimi sağlamakta yükümlüdür. Ayrıca 219 adet gözlemci bulunmakta olup, bunların 56’sı uluslararası hükümet sivil toplum üyesi, 147’si uluslararası sivil toplum üyesi ve 16’sı Birleşmiş Milletler temsilcisidir (Anonymous, 2018).

Konu ile ilgili daha önceki çalışmalarda küreselleşmeyle birlikte önemi artan gıda kodekslerini oluşturan Codex Alimentarius’un tarım ve gıda ürünleri dış ticaretinde artan önemi (Livermore, 2006), uluslararası ticarete uygulanan gıda kalite ve güvenliğini standartlarında Codex Alimentarius’un rolü (Randell and Whitehead, 1997), Codex Alimentarius Commission’un gıda standartlarını hazırlamasında temel bilimleri, kılavuzları ve tavsiyeleri almasında ne derece etkili olduğu

(Lupien, 2000) ve WTO'nun kurulmasıyla uluslararası tarımsal ticarete oluşturulan önlemlerin önemi ve yapısından (Disdier et al., 2006) bahsedilmiştir.

Bu çalışmada gıda kodekslerinin tarım ve gıda ürünleri dış ticaretinde tarihsel gelişimi, WTO'nun kurulmasıyla oluşturulan Sağlık ve Bitki Sağlığı (SPS) ve Ticarete Teknik Engeller (TBT) Anlaşmalarıyla gıda kodekslerinin gönüllü uygulamadan zorunlu uygulanmasına ne şekilde geçildiğinden bahsedilmeye çalışılmış, gıda kodekslerinin ülkemizde gelişimi ve mevcut mevzuat düzenlemeleri üzerinde durulmuş ve çözüm önerileri getirilmiştir.

MATERYAL VE METOD

Çalışmanın ana materyalini tarım ve gıda ürünleri dış ticaretinde uygulanan gıda kodeksleri ile ilgili ulusal ve uluslararası kurum, kuruluş, uzman veya araştırmacılar tarafından hazırlanan araştırma, rapor, tez ve makaleler oluşturmuştur. Taranan kaynakların gıda kodekslerinin tarım ve gıda ürünleri dış ticaretinde WTO'nun kurulmasıyla zorunlu olarak uygulanmaya başlandığı 1994 yılından sonra olmasına özen gösterilmiş olup, özellikle 1994 yılında WTO'nun kurulmasıyla nihai halini alan Sağlık ve Bitki Sağlığı (SPS) ve Ticarete Teknik Engeller (TBT) anlaşmaları üzerine durulmuştur. Ayrıca çalışmayı desteklemek amacıyla 1993-2017 yılları arasındaki WTO'nun uluslararası tarım ve gıda ürünleri ihracatına ilişkin istatistik verilerden yararlanılmıştır.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Gıda Kodekslerinin Dünya Tarım ve Gıda Ürünleri Dış Ticaretinde Düzenlemeleri

Gıda kodekslerin temel amacı tüketicileri korumak ve gıda ticaretinde adil pratiklik sağlamaktır (Livermore, 2006). Gıda kodeks standartları, GLOBAL G.A.P. ve BRC gibi özel zorunlu standartlar ile adil ticaretin temelini oluşturmaktadır (Klingbeil and Todd, 2018). CAC, tarım ve gıda ürünleri dış ticaretinde

düşük kaliteli ve güvenilir olmayan ürünlerin konu olmaması amacıyla standartların gönüllü kullanımını teşvik etmek için "Uluslararası Gıda Ticareti Etik Kanunu'nu (Code for International Trade in Food)" oluşturmuştur (Önen, 2008). Kodeks standartları gıdaların güvenliği ve kalitesinin sağlanması amacıyla gıda endüstrisi, gıda teknolojileri, üniversiteler, tüketiciler ve diğer gruplar için temel bilgi kaynağı olarak kullanılmaktadır (Ireland and Moller, 2000). Bu bilgi kaynaklarının kullanılmasıyla ve yeni bilimsel verilerin ortaya çıkmasıyla gıda standartları düzenli olarak gözden geçirilmektedir (MacLean et. al., 2010).

Günümüzde tarım ve gıda ürünleri dış ticaretinde tarife engellerin azaltılması, teknik ve düzenleyici engellerin artırılması tartışılmaktadır (Otsuki et. al., 2001). Bu amaçla 1994 yılında GATT'ın WTO'ya dönüştürülmesiyle yürürlüğe giren "The WTO Agreement on the Application of Sanitary and Phytosanitary Measures (SPS) (Sağlık ve Bitki Sağlığı)" ile "The Agreement on Technical Barriers to Trade (TBT) (Ticarete Teknik Engeller)" Anlaşmaları kodeks standartlarının hazırlanmasında referans oluşturmuştur (Anonim, 2018b). Her iki anlaşma ticarete görünmez engeller olarak adlandırılan ürünün şekil, tasarım, fonksiyon, performans, içerik gibi tarife dışı özelliklerini içermektedir (Alagöz ve Ceylan, 2015). Bu anlaşmalar ile kurulduğunda gönüllü olarak uygulanan gıda standartlarını oluşturan CAC, SPS Anlaşması standartlarının bilimsel geçerliliğe dayalı olması, risk değerlendirme kararı gibi daha fazla sorumluluk vermesiyle gıda standartların uyumlu hale getirilmesi gereken üç uluslararası kuruluşun biri haline gelmiştir (Ewers, 2000; Winickoff and Bushey, 2010).

Tarım ve gıda ürünleri dış ticaretinde risk faktörlerinin belirsizliği ve tüketici tercihlerinin farklılığı nedeniyle farklı risk belirleme kriterleri ortaya çıkmıştır. Bu risk kriterlerinde uygulama birliği sağlanması amacıyla WTO, WHO ve CAC bilimsel verileri esas almaya başlamıştır

(Mert, 2002). Risk kriterlerinin belirlenmesinde risk analizi yöntemi uygulanmakta olup risk değerlendirme, risk yönetimi ve risk iletişimi olmak üzere 3'e ayrılmaktadır (Karunasagar, 2015). İnsan sağlığı açısından sadece modern tarımsal üretimin insan sağlığı için oluşturacağı doğrudan riskleri tahmin etmeyi değil, aynı zamanda doğrudan olmayan ve beklenmeyen riskleri de belirtmeyi amaçlamaktadır. Özellikle genetiği değiştirilmiş gıdalarda bu risk daha ön plana çıkmaktadır (Haslberger, 2003).

Kodeks standartları üye ülkeler için doğrudan düzenleyici etkisi olmamasına rağmen WTO tarafından uluslararası gıda ticaretinde otorite olarak varsayılmaktadır (Somogyi et. al., 2011). Ülkeler tarafından hazırlanan dış ticaret standartları dışında ülke içi tüketimde geçerli olan gıda standartları kodeks standartları baz alınarak oluşturulmaktadır. Kodeks standartlarının bir amacı da uluslararası ticareti kolaylaştırmak amacıyla yerel standartların tekdüze hale getirilmesine yardımcı olmaktır (Livermore, 2006). Hazırlanacak standartlar açık, şeffaf, tarafsız, fikir birliğine dayalı, etkili, uygun ve akıcı, gelişme boyutuna sahip olmalıdır (Gültekin, 2010).

TBT Anlaşması ilk kez 1979 yılında Tokyo Round görüşmelerinde oluşturulmuş olup son halini 1994 yılında Uruguay Round görüşmelerinde almıştır. TBT Anlaşması temelinde etiket uygulamaları ve diğer ticari kısıtlamaların uygulamasına rehberlik edecek ilkeleri oluşturur (Wilson, 2017). TBT Anlaşması teknik düzenlemeler, standart ve uygunluk değerlendirme prosedürü olmak üzere üç teknik engellemeden oluşmaktadır (Kim, 2014). TBT Anlaşması büyük ölçüde ürün özelliklerini belirten yönetmelikler de dahil olmak üzere "teknik düzenlemeler" disiplinini içermektedir (Hamlyn, 2017). TBT Anlaşması, standartlar, test ve sertifikasyon düzenlemelerdeki ihtiyaç olmayan prosedürleri en az seviyeye indirmiştir (Yue et al., 2005). Bu prosedürler yasal zorunluluk içermekte olup net bir şekilde

açıklanmamasıyla dış ticarete korumacı amacıyla kullanımını kolaylık sağlamaktadır (Alagöz ve Ceylan, 2015).

SPS Anlaşması, Codex Alimentarius Komisyonu (CAC), Uluslararası Salgın Hayvan Hastalıkları Ofisi (OIE) ve Uluslararası Bitki Koruma Konvansiyonu Sekretaryası (IPPC) tarafından oluşturulmuş olup, kendi yetki alanları dahilinde kabul edilen düzenlemelere uymaktadır (Stewart et al., 2011). Bu üç kuruluş insan sağlığı için üç kardeş olarak adlandırılmaktadır (WHO, 2018). SPS Anlaşmasıyla gıda katkıları ve toksinler resmi olarak kabul edilerek literatüre tanımlanmıştır (Sims, 2015). Bu tanımlamalar ile SPS Anlaşması parazit, bakteri, virüs, prion, ağır metaller ve pestisit kalıntıları ile hayvansal ilaçların tehlikelerini kontrol altına almayı amaçlayarak önemli bir görev üstlenilmeye çalışılmış ancak ticareti engellemesi nedeniyle üst düzey tartışmaları alevlendirilmiştir (Zahrnt, 2009). SPS Anlaşması ticaret için standart olmasının yanı sıra doğal çevre ve biyoçeşitliliği koruyarak biyogüvenliğin geniş çaplı uygulanması için zemin hazırlamaktadır (Black, 2017).

SPS Anlaşması ile standart, denetim ve sertifikasyon işlemleri bütün ülkelerde tekdüze hale getirilmesi zorunlu hale getirilmiştir (Randell and Whitehead, 1997). Standartlar, SPS Anlaşmasına göre tekdüze hale getirilirken uluslararası standartlarla uyumlu halde olması, eşdeğerliğin tanınması, tedbirlerin bölgeselleştirmesi ve şeffaflık baz alınmaktadır (Beckman et al., 2017). Tarım ve gıda ürünleri dış ticaretinde denetim ve sertifikasyon sistemlerinin geliştirilmesi CAC tarafından ilk kez 1991 yılında ele alınmıştır (Anonymous, 2012). İthalat ve ihracat işlemleri kodeks kurallarıyla uyumu 1997 yılında başlamış olup, denetim ve belgelendirme işlemlerine dair prosedürler 2010 yılında son kez revize edilmiştir (Halabi and Fu Lin, 2017).

Çizelge 1. Dünya Tarım ve Gıda Ürünleri İhracat Değerleri (Milyon Dolar)

Ülkeler	1993	1994	1995	2005	2015	2017
AB	224.427	314.629	397.207	691.791	1.084.812	1.203.587
ABD	108.708	117.411	139.329	144.800	296.084	307.099
Çin	21.793	26.985	27.296	53.347	134.806	141.488
A.G.Ü	2.657	3.759	5.891	12.698	42.215	49.087
Türkiye	7.213	8.224	8.767	15.806	33.743	32.645
Diğerleri	384.177	387.147	435.489	610.232	1.318.584	1.477.157
Toplam	748.975	858.155	1.013.979	1.528.674	2.910.244	3.211.063

Kaynak: Dünya Ticaret Örgütü

Dünya tarım ve gıda ürünleri ihracatının 1993-2017 dönemindeki değişimi incelendiğinde 5 kata yakın artış göstermiştir. Türkiye’de bu dönemde tarım ve gıda ürünleri ihracatı 4.5 kat artış gözlenirken, toplam payı %1 civarındadır. Az gelişmiş ülkelerin ise bu dönemde toplam ihracatı 18 kat artış göstermiş, dönem sonunda toplam payı ise %1,5’un üzerine çıkmıştır. Bu artışa karşın değer olarak en büyük artış Avrupa Birliği’nde gerçekleşmiş olup, toplam payı %30’dan %55’e yükselmiştir (Tablo 1). Bunun en büyük nedenleri Avrupa Birliği’nin dönem başında 12 olan üye sayısının dönem sonunda 28’e yükselmesi ve dünyanın en büyük tarım ve gıda ürünleri ihracatçılarından biri olan Hollanda’nın re-export (ithal ürünün doğrudan ihraç edilmesi, yeniden ihracat) yöntemiyle Asya ve ABD’den ithal edilen ürünü Avrupa ülkelerine ihraç etmesinden dolayıdır (Anonim, 2018c). Ayrıca SPS ve TBT anlaşmalarının uluslararası tarım ve gıda ürünleri ticaretinde zorunlu uygulanmaya başlanması bu artışın nedenlerinden biridir.

Kodeks standartları, özellikle iyi üretim uygulamaları, denetim, ithalat ve ihracat kontrolleri ile misyonun diğer yönlerinin uygulanmasında, özellikle yoksul ülkelerin standartlara uyması için gerekli kaynaklara sahip olmaması nedeniyle pahalıdır (Halabi, 2015). Tarım ve gıda ürünleri dış ticaretinde oluşan veya oluşabilecek bazı risklere karşı gelişmiş ülkelerin veya Avrupa Birliği gibi bazı kuruluşların kurallarında CAC’dan önce önlem

alması WTO’nun SPS Anlaşmasına aykırı hareket ettiği tartışmalarını meydana getirmiştir (Karaman ve Acar, 2006). Gelişmekte olan ülkelerin tarım ve gıda ürünleri ihracatının ağırlıklı olarak gelişmiş ülkeler olması ancak bu ülkelerde yapılan ihracatlarda SPS Anlaşmasına uygun standartlara uyum maliyetinin yüksek olması nedeniyle düşük maliyetli üretim avantajlarına karşın rekabet gücünü azaltmıştır (Dong and Helen, 2007). Ayrıca iç piyasada SPS ve TBT Anlaşmalarının öneminin artması ülkenin tarım ve gıda ithalatını azaltmakta hatta bazı yabancı tedarikçilerin piyasadan çıkmasına neden olmaktadır (Yang et al., 2018).

Türkiye’de Gıda Kodeksi Gelişimi ve Tarım ve Gıda Ürünleri Dış Ticaretinde Düzenlemeleri

Ülkemizde kodekse ilişkin ilk kanun 1926 yılındaki 767 Sayılı “Türk Kodeksi Hakkında Kanun”dur. Bu kanun ilaç kullanımıyla ilgili olup, ilk gıda kanunları 1928 yılındaki “Hayvanların Sağlık Zabıtası Hakkında Kanun” ve 1930 yılındaki 1593 sayılı “Umumi Hıfzısıhha Kanunu” olmuştur. Daha sonrasında 1942 yılında “Gıda Nizamnamesi”, 1952 yılında “Gıda Maddeleri Tüzüğü” yürürlüğe girmiştir (Cufaoğlu ve ark., 2015). Ülkemizin 1963 yılında kurulan Gıda Kodeksi Komisyonuna (Codex Alimentarius Comission) taraf olmasıyla ilk kez 13 Şubat 1964 yılında yürürlüğe giren “Türk Milli Gıda Kodeksi Yönetmeliği” 1982 yılında “ Tarım ve Orman Bakanlığı Türk Milli Gıda Kodeks Komitesi Yönetmeliği” adını

almış, daha sonrasında 1994 yılında “Ulusal Gıda Kodeks Komitesi Yönetmeliği” adını almıştır.

WTO'nun 1994 yılında kurulmasıyla oluşturulan SPS ve TBT Anlaşmaları ile 1995 yılında Gümrük Birliği'ne üyelik kapsamında 1995 yılında 560 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile yürürlüğe giren “Gıdaların Üretimi, Tüketimi ve Denetlenmesine Dair Kanun Hükmünde Kararname” ile gıda kodeksinin hazırlanacağı belirtilmiş olup 7. maddeye dayanarak 16 Kasım 1997 tarihinde “Türk Gıda Kodeksi Yönetmeliği” ile Gıda Mevzuatı ve Ulusal Kodeks oluşturulmuştur. Bu yasanın hazırlanmasında FAO, WHO, Kodeks Alimentarius Komisyonu, ABD Gıda ve İlaç Dairesi ile Avrupa Birliği'nin tavsiye kararları baz alınarak hazırlanmıştır (Anonim, 2003).

Gıda kodekslerine ilişkin mevzuatlar Tarım ve Orman Bakanlığı'na yürütülmektedir. Kişi başına düşen milli gelirin artışı tüketici tercihlerini değiştirmiş gıda güvenirliliği ve kodekslerinin önemi artmasıyla mevzuatta birçok değişiklik yaşanmaktadır (Anonim, 2014). Ülkemizde 90 yıllık süreçte birçok mevzuat yayınlanmış olup şu anda gıda kodeksine ilişkin geçerli 97 adet mevzuat bulunmaktadır. Bu mevzuatların 15 tanesi yönetmelik, 1 tanesi hazırlama yönetmeliği, 1 tanesi ışınlama yönetmeliği ve 80 tanesi ise tebliğlerden oluşmaktadır (Anonim, 2018b).

Ürün standartları Kodeks Alimentarius içindeki özel standartlar olup etiketleme, numune alma, gıda katkıları, mikrobiyal, hijyen konularında, kısaca gıdanın üretiminden tüketime kadar yapılan işlemler için standartlar içermektedir. Bu standartların ülkemizde uyumlu hale getirilmesi Türk Standartlar Enstitüsü tarafından hazırlanan standartlar olup gıda ürünleri ihracat ve ithalat denetimlerinde yetkili olan Ticaret Bakanlığı ile Tarım ve Orman Bakanlığı'nca standartların uygulanmasında yetkili oldukları ilgili bölümlerde uygulanmaktadır. İhracat ve ithalat

kontrollerinde WTO'nun kurulmasıyla oluşturulan SPS Anlaşması gereklilikleri (analiz için numune alma, pestisit, kalıntı vb.) Tarım ve Orman Bakanlığı, TBT Anlaşması gereklilikleri (etiket, ürünlerin standartlara uygunluğu gibi Ticari Kalite Denetimleri) ise Ticaret Bakanlığınca yürütülmektedir.

Ülkemizde tarım ve gıda ürünleri ihracatında alıcı olan ithalatçı ülke veya firmanın herhangi bir talebi bulunmuyorsa Tarım ve Orman Bakanlığı'nca gıda kodekslerine uygunluğu “Türk Gıda Kodeksi” hükümlerine göre tespit edilmekte, numune alınması aşamasında gereken ürünlerde numune alınmakta ve denetim sonucunda gıda güvenirliliğine uygunluğunu gösteren sağlık sertifikası düzenlenmektedir (Anonim, 2011). TBT Anlaşması kapsamında yaş meyve sebze, bitkisel yağ, yumurta, bal, kuru ve kurutulmuş ürünler gibi bazı ürünlerde Ticaret Bakanlığı tarafından standartlara uygun olduğunu belirlemek amacıyla Ticari Kalite Denetimi yapılmakta ve İhracatta Uygunluk Belgesi düzenlenmektedir (Anonim, 2018d). Ayrıca Ticaret Bakanlığı 1705 Sayılı Ticarete Tağışın Men'i ve İhracatın Murakamesi ve Korunması Hakkında Kanun kapsamında bal, bitkisel yağ ve meyve suyunda standartlara uygunluğunu denetlemek ve tağış olup olmadığını tespit etmek için numune alınmakta ve analiz edilmektedir.

Türkiye, AB gibi uluslararası tarım ve gıda ürünleri dış ticaretinde pestisitler için kullanılan Maksimum Kalıntı Limiti (MRL) uluslararası kodeks standartlarına göre daha katı ve sıkıdır (Beghin, 2014). TÜİK verilerine göre ülkemizin 2017 yılındaki tarım ve gıda ürünleri ihracatı 16.4 milyar dolar olarak gerçekleşmiş olup bu ihracatın 5 milyar doları Avrupa Birliği'ne gerçekleşmiştir (Anonim, 2017). Bu değer daha yüksek olabilmesi için SPS ve TBT Anlaşmalarının tamamıyla benimsenerek ülkemizin kodeks uygulamalarını sıkı şekilde uygulaması gereklidir.

SONUÇ

WTO kuruluna kadar gıda kodekslerinin tarım ve gıda ürünleri dış ticaretinde uygulanması ülkelerin Codex Alimentarius'a üye olduğu için değil pazar rekabetinde dezavantajlı konuma düşmemesi için gönüllü olarak uygulanmaktaydı. 1994 yılında WTO'nun kurulmasıyla imzalanan SPS ve TBT Anlaşmalarıyla gıda kodeksleri tarım ve gıda ürünleri dış ticaretinde zorunlu hale gelmiştir. Bu anlaşmaların zorunlu hale gelmesi CAC hazırladığı kodeks standartların bilimsel geçerliliğe dayanmasına katkı sağlamış, yıllık hacmi 3 trilyon doları bulan tarım ve gıda ürünleri dış ticaretinin yanı sıra yurt içinde kullanılmasıyla tüketici sağlığının korunmasında da önemli bir kriter olmuştur.

Ülkemizde pazar rekabetinde avantaj sağlaması için kodeksler baz alınarak oluşturulan standartlara uyumun denetimi yetkili kurum ve kuruluşlarca daha etkin olmalıdır. Ancak bu denetimler dış ticareti engelleyici olmaktan uzak ve etkin bir şekilde yürütülmelidir. Ayrıca mevzuata uymayan kişi ve kuruluşlara uygulanacak yaptırımların daha caydırıcı olması ülkemizi tarım ve gıda ürünleri dış ticaretinde rekabet gücüne olumlu katkı sağlayacaktır.

Tarım ve gıda ürünleri üretiminde risklerin artmasıyla standartların önemi artmakta ve koşullara göre güncellenmektedir. 1994 yılında WTO'nun kurulması ile SPS ve TBT Anlaşmasının standartlarının uygulama zorunluluğunun getirilmesi gıda kodekslerinin ve standartların önemini artırmıştır. TBT Anlaşması tüm sektörlerde uygulanmasına karşın, SPS Anlaşmasının tarım ve gıda ürünleri sektöründe uygulanması ve gıda güvenliği ile ilgili olması gıda güvenliği kavramını ortaya çıkarmıştır. Gıda Güvenliği ile ilgili HACCP, Global G.A.P, gıda katkıları ve pestisit ile ilgili düzenlemeler bu anlaşmaların yürürlüğe girmesiyle oluşturulmuştur. Gıda kodekslerinin bilimsel geçerlilik ile standartların güncellenmesi dış ticaret gelirinin büyük bölümü uluslararası tarım

ve gıda ürünleri ihracatı olan az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri olumsuz etkilemiştir. SPS ve TBT anlaşmaları yürürlüğe girdikten sonraki dönemde gelişmiş ülkelerin tarım ve gıda ürünleri ihracat payını daha fazla artırmış olup uluslararası ticaret bu ülkelerin lehine kaymıştır. Bu süreçte Türkiye'nin toplam payı ise %1'in altında kalmıştır. Bu payın artması için ülkemizin kodeks standartlarını güncellemesinde görev alan Ulusal Gıda Kodeks Komisyonunun hızlı karar almada daha etkin hale gelmesi için yasal düzenlemelerin yapılması olumlu katkı sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

- Alagöz M, Ceylan O, 2015. Dünya Ticaretinde Tarife Dışı Engeller: 2008 Krizi Sonrası Yaşanan Gelişmeler. Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 15(30): 59-85.
- Anonim, 2003. Ulusal Gıda ve Beslenme Stratejisi Çalışma Grubu Raporu. Devlet Planlama Teşkilatı İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Anonim, 2011. Bitkisel Gıda ve Yemin İhracatında Sağlık Sertifikası Düzenlenmesi ve İhracattan Geri Dönen Ürünler İçin Uygulama Yönetmeliği. TC Resmi Gazete, Ankara.
- Anonim, 2014. 10.Kalkınma Planı Gıda Ürünleri ve Güvenirliği Özel İhtisas Komisyon Raporu. Kalkınma Bakanlığı, 102s. Ankara.
- Anonim, 2017. <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul>. Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara. (Erişim Tarihi: 03.09.2018)
- Anonim, 2018a. Güncel Türkçe Sözlük . Türk Dil Kurumu, Ankara.
- Anonim, 2018b. https://www.tarim.gov.tr/GKGM/Belgeler/Mevzuat/TGK_Mevzuat_Listesi. (Erişim Tarihi: 18.07.2018).
- Anonim, 2018c. Hollanda Ülke Raporu (Yaş Meyve Sebze Sektörü Açısından). Uludağ İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliği Arge Şubesi. 32s. Bursa.

- Anonim, 2018d. Bazı Tarım Ürünlerinin İhracatında ve İthalatında Ticari Kalite Denetimi Tebliğ (Ürün Güvenliği ve Denetimi: 2018/21). Ekonomi Bakanlığı, 6s. Ankara.
- Anonymous, 2012. Food Import and Export Inspection and Certification Systems. World Health Organization. Codex Alimentarius Commission, 112 p., Rome-Italy.
- Anonymous, 2018. Codex Standards in the WHO South-East Asia Region. World Health Organization, 58p., Rome-Italy.
- Anonymous.2019.https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/statis_bis_e.htm?solution=WTO&path=/Dashboards/MAPS&file=Map.wcdf&bookmarkState={%22impl%22:%22client%22,%22params%22:{%22langParam%22:%22en%22}}. (Date of access:02 February 2019).
- Beckman J, Dyck J, Heerman KER, 2017. The Global Landscape of Agricultural Trade, 1995-2014. United States Department of Agriculture Economic Research Service Economic Information Bulletin Number 181, 104p., Washington-USA.
- Beghin JC, 2014. The Protectionism of Food Safety Standards in International Agricultural Trade. Agricultural Policy Review, 1(5): 7-9.
- Black R, 2017. Reflections on Biosecurity Legislation in Developing Countries: Increasing Market Access or Maintaining Unequal Terms of Trade. 13 February 2017, Institute of Advanced Legal Studies. London-England. (Submitted)
- Cufaoğlu G, Doğru AK, Ayaz ND, 2015. Türk Gıda Mevzuatında Risk Analizi. Etlik Vet Mikrobiyal Dergisi, 26(1): 23-28.
- Disdier AC, Fontagne L, Mimouni M, 2006. The Impact of Regulations on Agricultural Trade: Evidence from SPS and TBT Agreements. American Journal of Agricultural Economics, 90(2): 336-350.
- Dong F, Jensen HH, 2007. Challenges for China's Agricultural Exports: Compliance with Sanitary and Phytosanitary Measures. Choicesmagazine, 22(1):19-24.
- Ewers J, 2000. Dueling Risk Assessments: Why the WTO and Codex Threaten U.S. Food Standards. The National Agricultural Law Center. University of Arkansas System Division of Agriculture, Vol 30: 387-412.
- George A, 2018. Antimicrobial Resistance, Trade, Food Safety and Security. One Health, 5(2018): 6-8.
- Gültekin S, 2010. Tarımsal Ticarete Teknik Engeller, Sağlık, Bitki Sağlığı Önlemleri ve Standartlar. Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, 5(2):31-44.
- Halabi SF, 2015. The Codex Alimentarius Commission, Corporate Influence, and International Trade: A Perspective on FDA's Global Role. 41 Am. J.L. & Med, 41: 406-421.
- Halabi SF, Lin CF, 2017. Assessing the Relative Influence and Efficacy of Public and Private Food Safety Regulation Regimes: Comparing Codex and Global GAP Standards 72 Food & Drug L.J.262.
- Hamlyn OA, 2017. Beyond Rhetoric: Closing the Gap Between Policy and Practice in the EU's Regulation of Risky Technologies. University College London, PhD Thesis (Printed).
- Haslberger AG, 2003. Codex Guidelines for GM Foods Include the Analysis of Unintended Effects. Nature Biotechnology. 21(7): 739-741.
- Ireland JD, Moller A, 2000. Review of International Food Classification and Description. Journal of Food Composition and Analysis, 13(2000): 529-538.
- Karaman S, Acar B, 2006. Uluslararası Gıda Ürünleri Ticareti ve Aflatoksin Yasal Düzenlemeleri. Doğu Üniversitesi Dergisi, 7(2): 190-197.
- Karunasagar I, 2015. International Risk Assessment Leading to Development of Food Safety Standards. Procedia Food Science, 6(2016): 34-36.
- Kim M, 2014. A Legal Analysis of "Standard" in the WTO Agreement on Technical Barriers to Trade. Seoul National University, Phd Thesis (Printed).
- Klingbeil DF, Todd EWC, 2018. A Review on the Rising Prevalence of International Standards: Threats or Opportunities for the Agri-Food Produce Sector in Developing Countries, with a Focus on Examples from the MENA Region. Multidisciplinary Digital Publishing Institute, 7(3): 33.

- Livermore MA, 2006. Authority and Legitimacy in Global Governance: Deliberation, Institutional Differentiation, and The Codex Alimentarius. *New York University Law Review*, 81(2): 766-801.
- Lupien JR, 2000. The Codex Alimentarius Commission: International Science – Based Standards, Guidelines and Recommendations. *AgBioForum*, 3(4): 192-196.
- MacLean WC, Van Dael P, Clemens R, Davies J, Underwood E, O’Risky L, Rooney D, Schrijver J, 2010. Upper Levels of Nutrients in Infant Formulas: Comparison of Analytical Data with the Revised Codex infant Formula Standard. *Journal of Food Composition and Analysis*, 23(2010): 44-53.
- Mert İ, 2002. Küreselleşme ve Su Ürünlerinde Kalite Kontrol. *Sumae Yunus Araştırma Bülteni*, 2(1): 6-8.
- Millstone E, Zwanenberg PV, 2002. The Evolution of Food Safety Policy – Making Institutions in the UK, EU and Codex Alimentarius. *Social Policy & Administration*, 36(6): 593-609.
- Otsuki T, Wilson JS, Sewadeh M, 2001. Saving two in a billion: quantifying the trade effect of European food safety standards on African Export. *Food Policy*, 26(2001): 495-514.
- Önen E, 2008. DTÖ Yükümlükleri Kapsamında Türkiye ile Avrupa Birliği Arasındaki Tarım Ürünleri Ticareti ve Bu Ticarete Önem Arz Eden Tarife Dışı Engeller. T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Kooordinasyon Dairesi Başkanlığı. AB Uzmanlık Tezi 159 s., Ankara.
- Randell AW, Whitehead AJ, 1997. Codex Alimentarius: Food Quality and Safety Standards for International Trade. *Rev. sci. tech. Off. int. Epiz.*, 16(2): 313-321.
- Ravi AP, 2008. Why Would International Administrative Activity Be Any Less Legitimate. A Study of the Codex Alimentarius Commission, 9 GER. L.J. 1693, 1703 (2008)
- Sims AK, 2015. Obesity Prevention: Assessing the Role of State and Non-State Actors under International Law. *Chicago Journal of International Law*, 16(1): 215-248.
- Slorach SA, 2006. Assuring Food Safety: The Complementary Tasks and Standards of the World Organisation for Animal Health and the Codex Alimentarius Commission, *Rev. sci. Off. int. Epiz.*, 25(2): 813-821.
- Somogyi A, Hathcock J, Biesalski HK, Blumberg JB, Antoine JM, Edwards G, Prock P, 2011. Scientific Issues Related to Codex Alimentarius Goals: A Review of Principles, with Examples. *Regulatory Toxicology and Pharmacology*. 60(2011): 161-164.
- Stewart RB, Badin MRS, 2011. The World Trade Organization: Multiple Dimension of Global Administrative Law. *International Journal of Constitutional Law*, 9(3-4): 556-586.
- Yang Q, Honda K, Otsuki T, 2018. Structure Demand Estimation of the Response to Food Safety Regulations in the Japanese Poultry Market. *OSIPP Discussion Paper, DP-2018-003*. 35p.
- Yue C, Beghin JC, Jensen HH, 2005. Tariff Equivalent of Technical Barriers to Trade with Imperfect Substitution and Trade Costs. *American Journal of Agricultural Economics*, 88(4): 947-960.
- Wilson Nobert LW, 2017. Labels, Food Safety, and International Trade. *Asian Development Bank Institute (ADBI) Working Paper Series, No:657, 13p.*, Tokyo-Japan.
- Winickoff DE, Bushey DM, 2010. Science and Power in Global Food Regulation: The Rise of the Codex Alimentarius. *Science, Technology & Human Values*, 35(3): 356-381.
- Zahrnt V, 2011. Transparency of Complex Regulation: How Should WTO Trade Policy Reviews Deal with Sanitary and Phytosanitary Policies? *World Trade Review*, 10(2): 217-247.